

ВКЛАД ПРОФЕСОРІВ РІШЕЛЬЄВСЬКОГО ЛІЦЕЮ У РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ПРАВА

THE CONTRIBUTION OF PROFESSORS OF THE RICHELIEU LYCEUM IN THE FIELD OF THEORY AND HISTORY OF LAW

Міхневич Л.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

докторант кафедри історії права та держави

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена аналізу наукового доробку викладачів юридичного відділення Рішельєвського ліцею в галузі теорії та історії права. Розкрито витoki наукового вивчення проблем енциклопедії і філософії права та історії права в утилітарному навчальному закладі. З'ясовано вплив творчого спадку вчених-юристів ліцею на розвиток вітчизняних теоретико-правових та історико-правових досліджень.

Ключові слова: Рішельєвський ліцей, енциклопедія права, філософія права, історія філософії права, історія права, теоретико-правові дослідження, історико-правові дослідження.

В статті проведено аналіз наукового спадку викладачів юридичного відділення Рішельєвського ліцею в області теорії та історії права. Розкрито істоти наукового вивчення проблем енциклопедії та філософії права та історії права в утилітарному навчальному закладі. Визначено вплив творчого спадку вчених-юристів ліцею на розвиток вітчизняних теоретико-правових та історико-правових досліджень.

Ключевые слова: Рішельєвский лицей, энциклопедия права, философия права, история философии права, история права, теоретико-правовые исследования, историко-правовые исследования.

This article analyzes scientific achievements of the professors of Richelieu Lyceum in the theory and history of Law. It was defined the origins of the scientific study of the problems and encyclopedia of philosophy of law and history of law in the utilitarian school. The influence of the legacy legal scholars Lyceum on the development of national theoretical and historical research in Law.

Key words: Richelieu Lyceum, Encyclopedia of law, philosophy of law, history of philosophy of law, history of Law, theoretical research, historical research in Law.

Постановка проблеми. У системі народної освіти Російської імперії XIX ст. ліцеї займали проміжний щабель між університетами та гімназіями і вважалися вищими навчальними закладами. Вони виконували функції елітарних шкіл «особливого типу» і мали власну визначену мету і завдання. Одним із шести діючих у країні ліцеїв був Рішельєвський в Одесі, де готували фахівців для державної служби. Його окреме юридичне відділення за організацією та змістом освіти було близьким до юридичних факультетів російських університетів, а його вихованці отримували енциклопедичні знання. Тут працювали молоді вчені-правознавці, які з часом набули слави здібних науковців, однак внесок у розвиток юридичної науки більшості із них ще не отримав належної оцінки.

Тож метою цієї публікації є аналіз наукових здобутків вчених-юристів Рішельєвського ліцею та з'ясування впливу їх творчої спадщини на розвиток вітчизняних теоретико-правових та історико-правових досліджень.

Стан дослідження. Історії діяльності ліцею присвячені праці як дореволюційних, так і сучасних авторів: І. Г. Міхневич, О. І. Маркевич, М. І. Ленц, А. О. Скальковський, О. Д. Єгоров, В. О. Томсінов, С. Р. Чуйко, О. Л. Войно-Данчишина та ін. Відомості про ліцей вміщувалися у статтях в енциклопедичних та довідкових виданнях. Разом із тим аналіз наукового доробку вчених-юристів висвітлено лише частково, зазвичай це спроби переосмислення значення діяль-

ності окремих відомих вчених в працях, присвячених вивченню юридичних наукових досліджень [1; 2].

Виклад основного матеріалу. Насамперед відзначимо, що становлення та розвиток вітчизняної юридичної науки нерозривно пов'язані з діяльністю юридичних кафедр університетів Російської імперії та університетськими статутами. Загалом на початку XIX ст. викладання юридичних дисциплін в російських університетах охоплювало чотири напрями: філософсько-теоретичний, історико-правовий, догматичний та практичний. Тож вітчизняна теоретико-правова, філософсько-правова та історико-правова науки пройшли всі етапи свого становлення невіддільно від розвитку університетської науки. Загальна теорія права як галузь юридичної науки сформувалася поступово на основі енциклопедії права та філософії права [3, с. 8-9]. В той же час становлення історії права пов'язують з поширенням поглядів історичної школи права та появою історико-правових університетських курсів.

Відтак початок науковому вивченню філософсько-правових проблем був покладений на кафедрі «умозрительної» і практичної філософії, а теоретико-правові питання, хоч і в обмеженому вигляді, розглядалися в межах кафедри таких прав: «природного, політичного і народного». Обидві кафедри діяли в університетах імперії на підставі статутів 1804 р. З кожним наступним університетським статутом змінювався перелік кафедр, а правові дисципліни ставали предметом наукових досліджень. Так, за «Загальним ста-

тутом імператорських російських університетів» 1835 р. юристам викладалася «енциклопедія або загальний огляд системи законодавства», а історію римського законодавства читали на галузевій кафедрі «римське законодавство і історія оного» [4]. Відтоді, як був затверджений Статут 1863 р., в університетах діяла самостійна кафедра «енциклопедії права», яка об'єднувала дві дисципліни «енциклопедію юридичних і політичних наук» та «історію філософії права». Історико-правові дисципліни були представлені наступними кафедрами: «історія руського права», «історія найважливіших іноземних законодавств стародавніх і нових» та «історія слов'янських законодавств», а на кафедрі римського права читали «історію римського права» [5]. Відповідно до Статуту 1884 р. теоретико-правова кафедра називалася «енциклопедія права й історія філософії права», а історико-правова – «історія руського права» [6].

З огляду на те, що навчальні програми Рішельєвського ліцею були наближені до університетських, підбір викладачів для юридичного відділення так чи інакше здійснювався з урахуванням розподілу предметів університетськими статутами. Звичайно, за весь період діяльності ліцею (1817 – 1865) конфігурація юридичних кафедр та навчальних дисциплін змінювалася. Так, перші два десятиріччя існування ліцею юриспруденцію читали в досить обмеженому обсязі. Відповідно до § 81 Статуту 1817 р. ліцеїсти вивчали правничо-філософську науку – «право природне і народне», в межах якої розглядалися окремі теоретико-правові проблеми [7]. Навіть у 1831 р., коли в ліцеї діяло окреме «юридико-політичне відділення», викладання права зводилося до двох дисциплін: теорії загальних прав та російського правознавства [8, с. 436]. Професори читали лекції, зазвичай, за власними нотатками. Тож говорити про широке наукове вивчення юриспруденції чи принаймні про ґрунтовні правові дослідження в цей період не доводиться.

Проте ситуація змінилася вже після реорганізації ліцею в 1837 р. У структурі юридичного відділення були створені кілька юридичних кафедр. Варто зазначити, що ні кафедри, ні правові дисципліни, які викладалися, не були сталими, адже сама система юридичних наук перебувала в стані зародження. Відповідно, викладачі читали по декілька курсів, а їх наукові інтереси не обмежувалися ні рамками займаних кафедр, ні рамками навчальних предметів. Спочатку всі теоретико-правові, філософсько-правові та історико-правові дисципліни (енциклопедія законодавства, історія правознавства, філософія права та історія філософії права) зосереджувалися на одній кафедрі «енциклопедії і історії правознавства». Однак з часом кількість навчальних дисциплін змінювалася, і вони утворювали різні кафедри. Наприклад, у 1863 р. теоретико-правові та історико-правові дисципліни викладали вже із двох кафедр: «енциклопедії законодавства та римського права» та «державного права і історії російського права» [9, с. 691].

Відтак штатними викладачами відповідних кафедр у різний час були: професори П. В. Архангельський (1825–1838), М. О. Соловйов (1838–1843),

О. В. Лохвицький (1853–1859), М. С. Власьєв (1861–1862), Ф. І. Леонтович (1861–1863), а також ад'юнкти С. В. Пахман (1848–1851), О. О. Бакунін (1844–1845), М. М. Михайлов (1846–1847). До читання лекцій з енциклопедії законодавства, історії філософії права, історії законодавства та історії руського права долучалися й професори інших кафедр. Зауважимо, що більшість із них не вели ґрунтовні наукові дослідження в цьому напрямку. Однак роботи того часу здебільшого мали історико-правовий характер. Тож здобутки вчених різних галузевих наук Рішельєвського ліцею тісно пов'язані зі становленням і розвитком теоретико-правової та історико-правової науки. Втім в межах цієї публікації зосередимо увагу на здобутках лише штатних викладачів згаданих вище кафедр.

Так, першим професором кафедри енциклопедії та історії правознавства був П. В. Архангельський, який ще з 1825 р. викладав правознавство і політичну економію в ліцеї. Впродовж 1836 – 1838 рр. він обіймав посаду інспектора казенних училищ і був членом ради управління Одеського навчального округу, суміщаючи цю діяльність з викладацькою. Крім цього, у 1837 р. П. В. Архангельський був інспектором (березень – серпень) та директором (серпень – вересень) ліцею. Ймовірно, саме така активна адміністративна робота завадила йому здійснювати ґрунтовні наукові дослідження. Зрештою, спеціальних наукових праць професора нами поки що не знайдено.

Його наступником по кафедрі став М. О. Соловйов (? – 1856). Творча спадщина вченого за кількістю праць невелика і налічує дисертацію «О значении законов» (СПб., 1840) [10], промову в урочистому акті ліцею у 1940 р. «О развитии русской жизни в отношении к законодательству» [11, с. 16], розбір книги «Денница Новоболгарского образования» («Москвояннин», 1840) та кілька популярних статей в журналі «Одесский альманах». Його дисертація – це праця теоретико-правового характеру, де розкрито поняття права і моралі, законів позитивних і моральних та їх вищої мети, відношення права до позитивного закону. Автор виділяв кілька ознак закону: постійний та загальний характер, «зовнішня дія», «загальновідомість»; розмежовував об'єктивні та суб'єктивні, можливі та необхідні закони. Важливо, що різницю між законами моральними і позитивними він вбачав в межах їх дії, де дія моральних законів – це межі «чистого розуму», а позитивних – «розуму більшості». Вчений вважав, що виконання моральних законів забезпечує суд совісті, який існує в різноманітних формах, натомість виконання позитивних законів – державний суд, діяльність якого можлива лише в чітко встановлених формах.

Закони, на думку вченого, мають установчий та забороняючий вплив на життя громадян. Установчий вплив – це позитивна дія законів на освіту, суспільне і політичне життя та майнові відносини. Цей вплив дозволяє сформуванню гармонійного суспільства, вільне співіснування громадян та рівне користування благами суспільства. Тоді як забороняючий вплив – це встановлення покарання особі, на яку не

діє суд совісті. Врешті, вчений був переконаний, що позитивні закони, навіть засновані на моральних за-садах, – не одне й теж, що й моральні закони. Саме тому діяльність законодавця має бути спрямована на постійне зближення «справедливості закону до моральної справедливості» [10, с. 56].

У 1853 р. виконувачем посади ад'юнкта кафедри енциклопедії і історії правознавства був призначений майбутній доктор державного права О. В. Лохвицький (1830–1884). Передусім учений розробляв питання державного, міжнародного та кримінального права, ним опубліковані численні статті за відповідною тематикою. Крім цього, О. В. Лохвицький захоплювався історією права. В одеський період свого творчого життя він підготував низку праць історико-правового характеру: «Поездка в Бессарабию» («Московские ведомости», 1856), «Швейцарская община и её отверженцы» (там само), «Очерк церковной администрации в древней России» («Русский вестник», 1857), «Грамоты, касающиеся отношений северо-западной России с Ригой и Ганзейскими городами в XII, XIII и XIV веках» (там само), «Панский приказ» (ЖМНП, 1857), «Значение Божьих судов по русскому праву» («Отечественные записки», 1857), «Об издании актов, относящихся до юридического быта древней России» (там само). Він читав лекції з історії руського права, зокрема публічні лекції «О положении женщины по русскому праву» [12, с. 6]. Ним були підготовлені численні рецензії на літературні новинки, зокрема, й з історії права.

Втім особливої уваги заслуговує його дисертація на ступінь магістра загальнонародного права «О пленных по древнему русскому праву XV, XVI и XVII в.» [13]. Диспут, який відбувся в Московському університеті, викликав жваві відгуки професорів М. М. Капустіна, І. Д. Беляєва, О. М. Бодяньського та мав «повний успіх» [14, с. 83]. Це історико-правове дослідження правового регулювання військового полону. Науковому аналізу були піддані три основні проблеми: 1) становище полонених на Русі, 2) державні заходи щодо звільнення полонених співвітчизників, 3) становище повернутих із полону підданих. На думку О. В. Лохвицького, особливості правового статусу полонених на Русі були зумовлені міжнародними зв'язками, які вона мала із країнами заходу і сходу (татарами). Тож становище полонених татар різко відрізнялося від інших невільників. Водночас різний статус мали державні полонені та полонені приватних осіб. Однак здебільшого всі вони були невільниками лише під час війни, а після підписання остаточного миру поверталися на батьківщину. Крім того, полонені могли отримати волю, натуралізувавшись та прийнявши православ'я (принаймні державні полонені), приватні ж звільнялися після смерті свого володаря. Однак винятком із цього правила були невільники-татари, які довічно залишалися в рабстві.

Натомість для повернення із полону своїх підданих руська держава вживала різні заходи. Щоправда, основними формами звільнення полонених співвітчизників, на думку О. В. Лохвицького, були викуп (зокрема й приватний), «поголовний» обмін і беззаперечний (повний) обмін, тоді як звільнення з полону

силою та втеча вважалися поодинокими випадками. Важливо, що на вибір конкретного способу впливали міжнародні стосунки з відповідною державою. Відтак для звільнення полонених із західних країн домінуючим був обмін, а з татарського полону – викуп.

Правовий статус невільників-співвітчизників теж був різним. За юридичними наслідками «довгий та невідомий» полон на Русі прирівнювався до смерті. Ті ж, хто повернулися з полону, не лише відновлювалися в правах, але й нерідко отримували винагороду: переходили у вищий стан. Їм поверталось все колишнє майно, хто б ним не володів. Проте особи, які в полоні зреклися православ'я чи діяли на шкоду вітчизні, визнавалися зрадниками і суворо каралися, адже «полонений руський повинен був бути лише тілом в полоні, а душею в Москві, і в полоні продовжувати службу державну» [13, с. 14].

У 1859 р. О. В. Лохвицький виїхав із Одеси й оселився в Санкт-Петербурзі, де продовжив наукову діяльність. За працю «Губерния, ее земские и правительственные учреждения» (СПб., 1864) вчений був удостоєний ступеня доктора державного права. Примітно, що перша глава цієї праці присвячена історико-правовому аналізу губернського поділу в Російській імперії. Тож вчений і в наступних своїх роботах звертався до історії права.

Впродовж 1848–1852 рр. ад'юнктом кафедри енциклопедії й історії правознавства був майбутній сенатор та доктор цивільного права С. В. Пахман (1825–1910). За період роботи в лицей він написав дисертацію «О судебных доказательствах по древнему русскому праву, преимущественно гражданскому, в историческом их развитии» [15]. З часом учений став прихильником юридичного позитивізму, проте першу свою роботу він побудував, використовуючи найпопулярніший тоді історичний метод. Ця праця – дослідження історії російського судочинства, зокрема становлення та історії розвитку системи судових доказів. Дослідник довів, що становлення стародавньої російської системи судових доказів відбулося під впливом візантійського права, натомість германський вплив був незначним. Він визначав, що спочатку для системи доказів властивим було панування забобонів, адже засобами встановлення істини виступали Божі суди, ордалії, які розглядалися, з одного боку, як докази, а з іншого, – як особливі форми суду. В подальшому удосконалення як системи доказів, так і самої системи судочинства відбувалося під впливом держави, і врешті привело до роз'єднання кримінального та цивільного процесів, що спочатку мало суто практичну основу. Відтак приналежністю кримінального процесу стали тортури, а цивільного – присяга та поєдинок.

Вчений дійшов висновку, що застосування доказів в стародавній судовій практиці не було чітко визначено. Дослідивши еволюцію окремих видів доказів, він визначив, що найважливішими та основними із них були «покази свідків». Однак із розвитком в судовій практиці нових засобів «доказування» згодом вони частково втратили своє значення. Давнім доказом було «повне та неповне особисте зізнання», а витоки «судових поєдинків», на його думку, варто шукати

в часи існування самоуправства як основної форми судочинства. Вчений був переконаний, що під впливом релігійних вірувань «судові поєдинки» набували форм ордалій, втім із зміцненням держави за участю світської і духовної влади їх вдалося знищити. «Повальний обшук» як вид доказу був характерним для общинно-родового ладу. Натомість «жереб» використовувався як самостійний доказ або як допоміжний засіб встановлення «присяги» для однієї із сторін позовників. С. В. Пахман довів, що спочатку «присяга» мала характер ордалій і застосовувалася іншими Божими судами, але під впливом християнства і законодавства витіснила їх і стала єдиним крайнім засобом встановлення істини. В той же час письмові документи спочатку не вважалися доказами, але в умовах удосконалення самої системи судочинства, закріплення прав письмовими актами, збільшення кількості позовів вони стали безперечними доказами.

З часом С. В. Пахман зажив слави відомого російського вченого цивіліста. Крім власне цивілістичних, його перу належать й праці теоретичного та історико-юридичного характеру. Втім їх професор написав вже за межами ліцею та Одеси як викладач Казанського, Харківського та Санкт-Петербурзького університетів. Тож в межах цієї публікації варто обмежитися згадками лише найголовніших із них. Погляди на теорію права, зокрема на догму права, яку вважав самостійною юридичною галуззю, вчений виклав у відомій доповіді «О современном движении в науке права» (1882 р.) [16, с. 116-117]. Історико-правові дослідження торкалися історії цивільного права, зокрема російського звичаєвого права, історії кодифікації цивільного права – «Обычное гражданское право в России. Юридические очерки» (СПб., Т. 1, 1877; Т. 2, 1879), «История кодификации гражданского права в 2 томах – Т. 1–2» (СПб., 1876).

Історію руського права впродовж 1861 – 1863 рр. викладав ад'юнкт кафедри державного права та історії руського права Ф. І. Леонтович (1833 – 1911). Вчений заслужено вважається одним із «фундаторів нової західноруської школи в нашій історико-юридичній науці» [17, с. 14]. Його вклад у вивчення історії слов'янського і руського права є незаперечним. У ліцеї вчений працював неповні два роки. Втім з Одесою його пов'язує довге творче життя: впродовж 1865–1892 рр. обіймав кафедру історії російського права, був ректором (1869–1877), проректором (1881–1892), деканом юридичного факультету (1879–1881) Новоросійського університету. У наступні десять років (1892–1902) Ф. І. Леонтович – професор Варшавського університету.

Його багата наукова спадщина отримала належну оцінку в науковій літературі [2], тому обмежимося характеристикою проблем, які він досліджував. Насамперед відзначимо, що першу студентську роботу він присвятив вивченню проблем литовсько-руського права. Досліджувати цю тематику він продовжив, і, перебуваючи в Рішельєвському ліцеї, ним була підготовлена магістерська дисертація «Историческое исследование о правах литовско-русских евреев» (К., 1863), захищена у 1864 р. в університеті св. Володимира. Серед тем,

які розробляв вчений, були також питання загальної історії руського права, звичаєвого права загалом та стародавніх слов'ян зокрема. Він здійснив спроби порівняльного вивчення слов'янського права, досліджував зміст генези понять і права, походження правових звичаїв. Цікавився звичаєвим правом кавказьких горців, вивчав права російських іногородців, сибірських і кочових народів. Окрему увагу приділив і висвітленню політичного і суспільного устрою стародавньої Русі.

Після захисту дисертації «О вменении по началам теории и древнего русского права» (М., 1860) професором кафедри енциклопедії законодавства і римського права був затверджений М. С. Влас'єв (1833–1872). Свої наукові дослідження в галузі кримінального права він традиційно розпочав із історичної тематики. Вчений визнавав за історією російського права самостійне місце в минулій історії права всього людства та пророкував їй славне майбутнє. Власне наука «історія російського права», на його думку, – це «послідовне здійснення ідеї права в житті російського народу» [18, с. 3]. Предметом його дисертаційного дослідження стало поняття осудності, під яким він розумів «судження про те, чи є, і в якій мірі, в здійсненому порушенні права винне діяння» [18, с. 46]. Окрім цього, перебуваючи в закордонному відрядженні, він підготував та опублікував два історичні нариси про досвід організації піклування про бідних та боротьбу з бродяжництвом в Англії [19; 20].

Після реорганізації ліцею в Новоросійський університет М. С. Влас'єв посів кафедру енциклопедії права. Цей предмет він читав у тісному зв'язку з історією філософії права. Працював над докторською дисертацією, однак через передчасну смерть вченого захист її не відбувся.

Ад'юнктами кафедри енциклопедії й історії правознавства працювали молоді викладачі: кандидат Московського університету О. О. Бакунін (1844–1845) та кандидат Санкт-Петербурзького університету М. М. Михайлов (1846 – 1847). Втім за досить короткий одеський період праці (один академічний рік) жоден із них не залишив будь-якого наукового доробку. Однак, зауважимо, що М. М. Михайлов згодом став відомим дослідником історії російського права. Він автор кількох підручників із курсу загальної історії російського права та історії цивільного права. Його наукові роботи були спрямовані на розробку питань місцевих законів, стану міських обивателів та створення і розвитку системи російського цивільного судочинства.

Висновки. Отже, навіть такий короткий аналіз здобутків вчених-юристів Рішельєвського ліцею дає підстави говорити про досить активне наукове опрацювання правових проблем. Якщо теоретико-філософські праці знаходимо в значно меншій кількості, то історико-правові дослідження займають помітне місце у спадку одеських вчених. В Рішельєвському ліцеї свою наукову діяльність проводили відомі вчені: Ф. І. Леонтович, С. В. Пахман, О. В. Лохвицький, М. С. Влас'єв та ін. Десятки їх праць, які присвячені актуальним проблемам теорії та історії права, і сьогодні не втратили науковий інтерес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антологія української юридичної думки : В 10 т. / Ред. Ю. Шемшученко (голова) та ін. – К. : Видавничий дім «Юридична книга», 2002.
2. Бондарук Т. Основоположники Київської історико-юридичної школи. М.Ф. Владимирський-Буданов і Ф.І. Леонтович. – К., 1995. – 25 с.
3. Скакун О. Теорія держави і права : підручник. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
4. Общий устав Императорских российских университетов. 26 июля 1835 г. // СП по МНП: царствование Николая I. 1825 – 1855 гг. – СПб. : Тип. В.С. Балашева, 1875. – Т. II, отд. I. : 1825 – 1839. – Стб. 969–995.
5. Общий устав Императорских российских университетов. 18 июня 1863 г. // СП по МНП: царствование Александра II. 1855 – 1864. – СПб. : Тип. ИАН, 1865. – Т. III. – Стб. 923–960.
6. Общий устав Императорских российских университетов. 23 августа 1884 г. // СП по МНП: царствование Александра III. 1884 г. – СПб. : Тип. Товарищ. «Общественная польза», 1893. – Т. IX. – Стб. 980–1026.
7. Об образовании и Устав Ришельевского лицея. 2.05.1817 г. // ПСЗРИ-I. – Том XXXIV. – № 26827. – С. 239–256.
8. О курсах учения в лицеях (с означением преподавателей каждого предмета и методы их преподавания) // Журнал Министерства народного просвещения. – 1834. – Ч. IV. – С. 434–442.
9. Извлечение из отчета по Ришельевскому училищу за 1863 г. // Журнал Министерства народного просвещения. – 1864. – Ч. СХХII. – С. 691–713.
10. Соловьев М. О значении законов. – СПб. : Типография Х. Гинце, 1840. – 74 с.
11. Об ученых трудах профессором и прочих преподавателей в учебных заведениях Министерства народного образования за 1841 г. // Журнал Министерства народного просвещения. – 1843. – Ч. XXXVII. – Отд. III. – С. 1–18.
12. Историческая записка о состоянии и деятельности Ришельевского лицея, с 28 августа 1856 по 1 сентября 1857 года // Торжественный акт Ришельевского лицея по случаю окончания 1856 – 57 академического года, открытия курсов в новом здании. – Одесса : в типографии Л. Нитче, 1857. – С. 1–14.
13. Лохвицкий А. О пленных по древнему русскому праву XV, XVI и XVII в. – М. : в Университетской типографии, 1855. – 107 с.
14. Защита кандидатом А.В. Лохвицким рассуждения на степень магистра общенародного права // Журнал Министерства народного просвещения. – 1855. – Ч. LXXXVIII. – Отд. VII. – С. 83.
15. Пахман С. О судебных доказательствах по древнему русскому праву преимущественно гражданскому в историческом их развитии. – М. : в Университетской типографии, 1851. – 222 с.
16. Тимошенко В. Пахман Семен Вікентійович // Антологія української юридичної думки : В 10 т. / Ред. Ю. Шемшученко (голова) та ін. ; Упорядники : І. Усенко, Т. Бондарук, І. Музика, І. Омельченко ; відп. ред. І. Усенко. – К. : Видавничий Дім «Юридична книга», 2002. – Том. 1 : Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. – С. 115–117.
17. Усенко І. Українська історико-юридична наука та «Руська Правда» // Антологія української юридичної думки : В 10 т. / Ред. Ю. Шемшученко (голова) та ін. – Упорядники : І. Усенко, Т. Бондарук, І. Музика, І. Омельченко ; відп. редактор І. Усенко. – К. : Видавничий Дім «Юридична книга», 2002. – Том. 2 : Історія держави і права України: Руська Правда – С. 7–34.
18. Власьев Н. О вменении по началам теории и древнего русского права. – М. : Университетская типография, 1860. – 238 с.
19. Власьев Н. Очерк истории обязательного призрения в Англии до конца XVII века // Журнал Министерства народного просвещения. – 1864. – Ч. СХХII. – С. 400–4113.
20. Власьев Н. Очерк истории обязательного призрения в Англии с конца XVII века до реформы 1834 г. // Журнал Министерства народного просвещения – 1864. – Ч. СХХIII. – С. 111–139.

УДК 340.12 (045)

РОЛЬ НОРМИ ПРАВА ЯК МОДЕЛІ ПОВЕДІНКИ

ROLE OF THE STANDARDS OF RIGHT AS A BEHAVIOR PATTERN

Полонка І.А.,

*старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
ПВНЗ «Буковинський університет»*

У статті розглядається актуальне питання ролі норми права як моделі поведінки. Досліджуються рівні поведінки, що моделюються нормою права, визначаються елементи генезису вчинку, що знаходять у ній своє відображення і закріплення, робляться авторські узагальнення.

Ключові слова: норма права, модель, правова поведінка, рівні поведінки.

В статье рассматривается актуальный вопрос роли нормы права как модели поведения. Исследуются уровни поведения, моделируемые нормой права, определяются элементы генезиса поступка, которые находят в ней свое отражение и закрепление, делаются авторские обобщения.

Ключевые слова: норма права, модель, правовое поведение, уровни поведения.

This paper deals with a topical issue of the role of the standards of right as a behavior pattern. The levels of behavior that are modeled by the standard of right have been investigated. The elements of the genesis of the action which find their reflection and consolidation in those standards of right have been defined. Author's generalization has been made.

Key words: standard of right, model, law behavior, level of behavior.